

VỊ TRÍ CHIẾN LƯỢC CỦA KÊNH ĐÀO PANAMA ĐỐI VỚI MỸ ĐẦU THẾ KỈ XX

• ThS. Trần Thị Nhung (*)

Tóm tắt

Panama là quốc gia có vị trí địa - chính trị vô cùng quan trọng ở khu vực Mỹ latin. Chính vì vậy, quốc gia này có lịch sử phát triển đầy biến động khi trở thành nơi nhòm ngó của nhiều cường quốc lớn trên thế giới trong nhiều giai đoạn lịch sử khác nhau. Tuy nhiên, đối với nước Mỹ đầu thế kỷ XX thì Panama có một vị trí chiến lược đặc biệt quan trọng cả về kinh tế, chính trị lẫn quân sự. Cũng vì thế, Mỹ đã bằng mọi cách để có được quyền kiểm soát eo đất Panama và tiến hành xây dựng kênh đào nối Thái Bình Dương và Đại Tây Dương để phục vụ cho lợi ích chiến lược của mình.

1. Đặt vấn đề

Panama là quốc gia nằm ở vị trí địa - chính trị có tầm quan trọng cả về chiến lược, kinh tế và quân sự ở châu Mỹ. Đất nước này gồm một bộ phận lãnh thổ trên lục địa nối liền Trung Mỹ và Nam Mỹ cùng một số đảo nhỏ trên biển Caribe và Thái Bình Dương. Panama với phía bắc giáp biển Ăngti, Đông giáp Côlômbia, Tây giáp Cốtta Rica và phía Nam nhìn ra Thái Bình Dương. Ngay từ thế kỷ XVI - XVII, nhiều nhà thám hiểm và địa lý học đã cho rằng Panama là vùng giáp giới giữa Bắc Mỹ và Nam Mỹ, bên trái là Thái Bình Dương, bên phải là Đại Tây Dương, chỗ rộng nhất hơn 80 km, đây là nơi có vị trí lý tưởng để nối liền hai đại dương lớn của thế giới.

Đầu thế kỷ XIX, phong trào giải phóng dân tộc ở Mỹ latin phát triển mạnh mẽ, nhiều nước của khu vực này đã giành được độc lập từ thực dân Tây Ban Nha và Bồ Đào Nha. Năm 1821, Panama đã thành một quốc gia tự trị và sát nhập vào liên bang Côlômbia do Ximôn Bôliva - người chiến sĩ giải phóng Mỹ latin lãnh đạo. Tháng 6/1826, Bôliva đã triệu tập một cuộc họp liên Mỹ tại Panama gồm các nước: Mêhicô, Côlômbia, Pêru, Bôlivia và Chilê để tăng cường đoàn kết các nước trong khu vực Mỹ latin sau khi giành độc lập dân tộc. Bôliva đã chỉ định một ủy ban nghiên cứu dự án xây dựng một con kênh liên đại dương ở eo Panama. Tuy nhiên, ý định của Bôliva đã không thực hiện được vì sau đó liên bang Côlômbia đã bị giải thể thành 3 nước: Côlômbia, Êcuado và Vênêzuêla. Đến năm 1856, sau nhiều biến động của lịch sử, Panama lại phải sát nhập vào Côlômbia - trở thành một tỉnh của Côlômbia.

(*) Bộ môn Lịch sử, Khoa Sư phạm Ngữ văn - Sử - Địa, Trường Đại học Đồng Tháp.

Giành được độc lập dân tộc từ thực dân Tây Ban Nha và Bồ Đào Nha, khu vực Mỹ latin với nền kinh tế tư bản chủ nghĩa phát triển còn nhiều hạn chế đã rơi vào tầm ngắm của các nước tư bản lớn trên thế giới lúc bấy giờ như Anh, Pháp... đặc biệt nhất là Mỹ. Do có vị trí địa lý gần khu vực Mỹ latin, lại là nước tư bản phát triển mạnh sau Cách mạng tư sản lần 1, Mỹ đã đề ra học thuyết Mơnrô năm 1823 nhằm biến khu vực Mỹ latin thành vùng kiểm soát riêng của Mỹ. Với tham vọng của một nước tư bản trẻ, Mỹ chắc chắn sẽ không bỏ qua vị trí của Panama trong việc triển khai các chiến lược quân sự của mình đầu thế kỷ XX.

Có thể nói rằng, chính do vị trí hết sức trọng yếu đối với việc giao lưu giữa Bắc và Nam Mỹ, nhất là giữa Thái Bình Dương và Đại Tây Dương mà dải đất Panama với chỉ hơn 77000 km² đã có những thời kỳ lịch sử phức tạp và đầy biến động. Nhu cầu để có một con kênh đã được đặt ra từ rất sớm và Panama là một vị trí thuận lợi, phù hợp cho việc xây dựng một kênh đào và Mỹ đã nhận thức rõ vị trí của eo đất này trong chiến lược của Mỹ đầu thế kỷ XX.

2. Nội dung

2.1. Chính sách của Mỹ đối với Panama nửa sau thế kỷ XIX

Khu vực Trung Mỹ mà đặc biệt là Panama - một eo đất nhỏ ngoài ý nghĩa về kinh tế còn có một vị trí quan trọng về chính trị và quân sự. Trước Mỹ, đã có rất nhiều nước ý thức được điều đó như Tây Ban Nha, Anh, Pháp... song thấy được sự cần thiết hơn cả của Panama và vai trò to lớn của nó lại chính là Mỹ. Giới cầm quyền Mỹ trong suốt thế kỷ XIX đã không ngừng từ bỏ bất cứ thủ đoạn nào để có được quyền độc chiếm vùng đất này. Chính lợi ích về kinh tế và quân sự đã thúc giục Mỹ nhanh chóng có hành động để giành được quyền kiểm soát Panama.

Năm 1869, tổng thống Mỹ Ulysses S. Grant, người vốn quan tâm đến việc đào con kênh ở Panama đã cho khảo sát để tìm một khu vực khả thi nhằm thực hiện ý định này. Mặc dù cuộc khảo sát của Grant tập trung vào hai khu vực bao gồm Panama và Nicaragua nhưng lúc đó chưa thu được kết quả khả quan.

Đến đầu thập kỷ 90 của thế kỷ XIX, việc người Pháp không thành công trong việc xây dựng kênh đào Panama đã tạo điều kiện thuận lợi cho Mỹ nhảy vào cuộc. Năm 1890, trong tác phẩm *"Tác động của sức mạnh hải quân đối với lịch sử"*, sĩ quan hải quân T. Maham đã kết luận: *"Đã đến lúc phải chấm dứt cho hạm đội Anh nhiệm vụ buộc mọi người phải tuân theo học thuyết Mơnrô, nhiệm vụ đó phải để cho người Mỹ làm thì thích hợp hơn"* [5; tr.82]. Cũng trong năm này, Quốc hội Mỹ đã thông qua đạo luật hải quân, xúc tiến việc thành lập một hạm đội hiện đại. Những người lãnh đạo Nhà Trắng không thể khoanh tay đứng nhìn trong khi nhu cầu có một con đường biển ngắn nhất nối Đại Tây Dương và Thái Bình Dương ngày càng bức thiết.

Trong khi người Pháp không còn được ủng hộ cho việc xây dựng kênh đào, người Anh

thì đang bận chiến tranh ở Nam Phi thì người Mỹ đã thực hiện âm mưu của mình ở Panama để xây dựng con kênh đào có ý nghĩa chiến lược rất quan trọng đối với nước Mỹ. Điều này được thể hiện rõ trong phát biểu của tổng thống Mỹ William Máckinlây vào tháng 12 năm 1898: *"Việc xây dựng kênh đào nối liền hai bờ đại dương đã trở nên cần thiết hơn bao giờ hết đối với sự tăng trưởng nhanh chóng về giao thông vận tải giữa hai bờ biển phía Đông và phía Tây của chúng ta, cần thiết cho việc xâm chiếm đảo Haoai và cho triển vọng mở rộng ảnh hưởng buôn bán của chúng ta trong khu vực Thái Bình Dương"* [3; tr.52].

Sau khi tổng thống Máckinlây bị ám sát năm 1901, Theodo Rugiơven lên làm tổng thống đã quyết định chiếm Panama vì muốn thống trị Thái Bình Dương, biến nó thành "cái hồ của Mỹ" và dự liệu khó tránh khỏi cuộc xung đột với Nhật ở Viễn Đông. Mỹ cần tìm một đường biển ngắn từ Đại Tây Dương sang Thái Bình Dương và con kênh Panama sẽ giải quyết vấn đề này. Hơn nữa, nếu khống chế được Panama, Mỹ cũng sẽ củng cố được vị trí của mình ở khu vực Trung và Nam Mỹ. Chủ nghĩa tư bản Mỹ ngày càng phát triển thì luôn có tham vọng bành trướng thế lực ra bên ngoài, giới tư sản Mỹ không thể ngồi yên và thừa nhận một cách công khai những gì đang diễn ra trên thế giới trong bối cảnh xâm chiếm và chia nhau thuộc địa giữa các nước đế quốc. Trong cuộc đấu tranh để khống chế được đại dương và eo biển, Mỹ cần tăng cường sức mạnh của mình ra bên ngoài thế giới, cần xây dựng con kênh đào nối các đại dương và chiếm lấy các vị trí quan trọng đem lại lợi ích cho Mỹ.

Bằng hai con đường ngoại giao quân sự và kinh tế, Mỹ đã giúp Panama tách ra khỏi Cộng hòa Còlômbia và ép được Panama ký với Mỹ hiệp ước cho phép Mỹ sử dụng eo đất của Panama để tiến hành đào con kênh xuyên hai đại dương của Mỹ. Như vậy, với việc ký hiệp ước này, Mỹ đã có được cái quyền hợp pháp để xây dựng kênh đào Panama. Việc Mỹ có được quyền xây dựng và độc chiếm kênh đào đã đem lại cho Mỹ rất nhiều thuận lợi cả về kinh tế, chính trị lẫn quân sự.

2.2. Vị trí chiến lược của kênh đào Panama đối với Mỹ đầu thế kỷ XX

Kênh đào Panama được Mỹ tiến hành đào và hoàn thành trong vòng 10 năm (1904 - 1914), việc hoàn thành con kênh đào này có ý nghĩa vô cùng quan trọng đối với Mỹ trên nhiều lĩnh vực. Cùng với tham vọng về kinh tế - chính trị - quân sự của Mỹ khi nắm con đường giao thông huyết mạch giữa hai bờ đại dương, kênh đào còn là nơi để Mỹ xây dựng các căn cứ quân sự làm bàn đạp tấn công những mục tiêu chiến lược đầu thế kỷ XX, đây cũng là những lý do mà Mỹ nhanh chóng hoàn thành con kênh đào này.

Về kinh tế: Kênh đào Panama với chiều dài 68 km, rộng từ 150 đến 304m, sâu từ 13,5 đến 26,5m, đi qua một số sông và hồ nước tự nhiên. Từ khi kênh đào được khánh thành và đi vào hoạt động nó đã có ý nghĩa rất lớn đối với nền thương mại của thế giới. Kênh đào Panama là tuyến đường tắt quan trọng nối Thái Bình Dương và Đại Tây Dương. Việc sử dụng tuyến

đường biển đi qua kênh đào đã tiết kiệm rất nhiều thời gian và chi phí vận chuyển hàng hóa từ châu Âu tới các bang miền Tây nước Mỹ và từ Đông Á đến các bang miền Đông nước Mỹ do tránh được việc phải đi vòng xuống cực nam châu Mỹ. Kênh đào Panama đã góp phần thúc đẩy kinh tế Mỹ phát triển mạnh mẽ nhờ các dòng thương mại giữa Mỹ và thế giới bên ngoài ngày càng tấp nập hơn. Nhờ những điều kiện thuận lợi này trong phát triển kinh tế và vận chuyển hàng hóa thương mại mà trong thời kỳ các nước tư bản lớn ở châu Âu đang lâm vào cuộc chiến tranh thế giới thứ nhất (1914 - 1918) thì nền kinh tế tư bản Mỹ đã cất cánh nhanh chóng trở thành nền kinh tế lớn nhất thế giới tư bản khi chiến tranh kết thúc. Cũng chính với một tiềm lực kinh tế - quân sự mạnh sau chiến tranh đã giúp Mỹ đóng vai chính trong việc phân chia trật tự thế giới mới sau năm 1918.

Bên cạnh lợi ích trong buôn bán và trao đổi thương mại thì riêng tiền thuế tàu bè qua kênh hàng năm đã mang lại cho Mỹ hàng tỷ đô la cùng với hàng trăm các công ty của Mỹ hoạt động ở vùng kênh đào. Ví dụ như công ty Chuối của Mỹ đã chiếm tới 2 vạn héc-ta đất và 88% khối lượng xuất khẩu nông sản của Panama. Bọn trùm tài chính Mỹ lại biến hệ thống ngân hàng Panama thành trung tâm tài chính quốc tế với 190 chi nhánh ngân hàng để khống chế tài chính của các nước Mỹ latin. Kênh đào Panama cũng là một phần không thể thiếu đối với Mỹ trong việc chở dầu từ bang Alaska tới bờ biển miền Đông nước Mỹ. Hoạt động buôn bán giữa châu Á với bờ biển phía Đông của nước Mỹ chiếm 40% việc đi lại trên kênh. Đối với khu vực Mỹ latin, hoạt động của kênh đào cũng có vai trò quan trọng giúp cho Mỹ khống chế được kinh tế của các nước khu vực này. Đánh giá vai trò của kênh đào Panama đối với lợi ích kinh tế của Mỹ đầu thế kỷ XX thì năm 1982 tổng thống Mỹ Rigan đã nói: *"Đối với Mỹ, vùng biển Caribê và kênh đào là một con đường chiến lược có ý nghĩa sống còn, gần một nửa tổng số thương mại của Mỹ và hơn một nửa tổng số nguyên liệu chiến lược được chuyên chở qua kênh đào và vịnh Mê-xi-cô. Sự yên ổn và an ninh của những nước láng giềng trong khu vực này gắn liền với quyền lợi sống của chúng ta"* [8; tr.77]. Cũng vì thế mà khu vực Mỹ latin với nguồn nguyên liệu và khoáng sản dồi dào đã trở thành những nước lệ thuộc Mỹ trong phát triển kinh tế. Tư bản của Mỹ đóng vai trò chính trong đầu tư vào khu vực Mỹ latin và thu lại lợi nhuận khổng lồ.

Về chính trị - quân sự: Ngoài lợi ích về kinh tế, ý nghĩa của kênh đào đối với Mỹ về chính trị và quân sự cũng không nhỏ. Với tư cách là nước thi hành thực tế chủ quyền trên kênh đào và vùng kênh đào, Mỹ đã duy trì ở đây một sự kiểm soát gắt gao về quân sự. Không chỉ là một nguồn thu lợi nhuận cho Mỹ, kênh đào Panama còn có vai trò như một khu tập kết, là vị trí tiền tiêu và cơ sở hậu cần của Mỹ ở khu vực Tây bán cầu. Nhờ con kênh này, các hạm đội của Mỹ có thể triển khai nhanh chóng lực lượng của mình để khống chế các khu vực cần thiết. Mỹ đã biến kênh đào thành một căn cứ quân sự rất quan trọng dùng để uy hiếp Panama và các nước Mỹ latin. Tại Panama, Mỹ có trụ sở bộ chỉ huy miền Nam - một trong 8 bộ chỉ

huy chiến lược của Mỹ (4 ở trong nước và 4 ở nước ngoài) - đây là một lực lượng cơ động có phạm vi hoạt động rộng lớn có thể hoạt động sau vài giờ ở bất kỳ một nước Mỹ latinh nào. Mỹ đã xây dựng ở vùng kênh đào Panama 14 căn cứ quân sự, 22 cảng tàu ngầm, một trường đào tạo sĩ quan quân đội và cảnh sát. Bộ chỉ huy phương Nam của Mỹ thực sự là một tổ hợp quân sự khổng lồ, cơ sở của Bộ chỉ huy phương Nam của Mỹ có 14 căn cứ hải, lục, không quân trên đất Panama.

Bên cạnh các căn cứ quân sự, Mỹ xây dựng trung tâm liên lạc điện tử có khả năng chỉ huy và kiểm soát hoạt động của lực lượng vũ trang của Mỹ. Cũng trên vùng kênh này, Mỹ đã tổ chức ít nhất 19 cơ quan tình báo gián điệp phục vụ cho mục tiêu quân sự của Mỹ. Bên cạnh những căn cứ trên, Mỹ còn xây dựng một lực lượng cảnh sát và một cơ quan an ninh riêng của vùng kênh đào nhằm quản lý nhà tù, trại giam, theo dõi, giám sát các nhân viên dân sự làm việc trong vùng kênh. Kênh đào Panama cũng là nơi Mỹ tàng trữ các loại vũ khí chiến lược, là một căn cứ quân sự lớn của Mỹ ở nước ngoài phục vụ âm mưu đàn áp phong trào giải phóng dân tộc, khống chế các nước Trung và Nam Mỹ, là chỗ dựa cho các cuộc đảo chính lật đổ các chính phủ tiến bộ ở Mỹ latinh. Nhờ kênh đào Panama mà Mỹ đã giữ được khu vực Mỹ latinh là sân sau của Mỹ trước sự nhòm ngó của các nước tư bản châu Âu,

3. Kết luận

Sau thất bại của người Tây Ban Nha và người Pháp khi thực hiện đào con kênh qua đất Panama, Mỹ đã thành công khi hoàn thành con kênh đào này trong vòng 10 năm đầu thế kỷ XX. Trên thực tế, kênh đào Panama là một công trình kiến trúc vĩ đại của con người, là con kênh đóng vai trò quan trọng trong sự phát triển của nền thương mại thế giới. Tuy nhiên, vào đầu thế kỷ XX thì những lợi ích của con kênh này phục vụ đắc lực cho tham vọng của giới cầm quyền Mỹ.

Không chỉ đem lại lợi ích về mặt kinh tế, kênh đào Panama còn có ý nghĩa quan trọng về mặt chính trị và quân sự đối với Mỹ, phục vụ cho những mục đích chiến lược của Mỹ ở Tây bán cầu. Giới cầm quyền Mỹ đã có một tầm nhìn chiến lược khi tìm mọi cách để có được quyền hợp pháp xây dựng con kênh và sau đó biến kênh đào Panama thành căn cứ quân sự phục vụ cho mục đích chính trị - quân sự của Mỹ ở khu vực Mỹ latinh. Vị trí quan trọng của kênh đào Panama đã làm cho Mỹ ngang nhiên biến kênh đào này trở thành một "tiểu Hoa Kỳ" đối lập về mọi thứ so với đất nước Panama. Nhưng cũng chính bởi những chính sách của Mỹ thực hiện ở Panama mà nhân dân Panama đã đứng dậy đấu tranh kiên cường để giành chủ quyền về kênh đào - một lãnh thổ không thể tách rời của đất nước Panama. Cuộc đấu tranh đó kéo dài, chông gai mãi đến cuối thế kỷ XX nhân dân Panama mới giành được chủ quyền kênh đào từ tay Mỹ./.

Tài liệu tham khảo

- [1]. Almanach (1995), *Những nền văn minh thế giới*, NXB Văn hóa thông tin, Hà Nội.
- [2]. Báo An ninh Thế giới (2002), "*Lịch sử đầy biến động của kênh đào Panama*", Báo An ninh Thế giới, số 37 - 4/2002.
- [3]. Báo Nhân Dân (1989), "Panama - phẩm giá dân tộc cao hơn những đồng đô la", *Báo Nhân Dân*, ngày 27/5/1989.
- [4]. Báo Quân đội Nhân dân (1986), "Mỹ can thiệp thô bạo vào nội bộ của Panama", *Báo Quân đội Nhân dân*, ngày 3/10/1986.
- [5]. Hoàng Thị Điệp (1983), *Mỹ latin trong chính sách đối ngoại của Mỹ thời cận đại*, NXB Đại học Sư phạm Hà Nội 1.
- [6]. Lê Minh Đức, Nguyễn Nghị (1994), *Lịch sử nước Mỹ*, NXB Văn hóa thông tin, Hà Nội.
- [7]. Phạm Xuân Nam (1968), *Phong trào đấu tranh chống đế quốc Mỹ ở châu Mỹ Latinh*, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội.
- [8]. Hoàng Văn Thân (1985), "*Chính sách của Mỹ đối với Trung Mỹ từ 1960 đến nay*", Tạp chí Nghiên cứu lịch sử, số 4, 74-82.

**STRATEGIC POSITION OF THE PANAMA CANAL
FOR THE US A IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY**

Panama is a country located in a very important geo-political terrain in the Latin American region. Therefore, this country has a history of turbulent development because in its different historical times, it was set eyes on by powerful countries in the world. However, in the early twentieth century, The USA considered Panama as a country which has a special strategic position both of economy, politics and military. For this reason, the U.S. made efforts to get control of the Isthmus of Panama and built a canal linking the Pacific and the Atlantic Oceans to serve for its strategic interests.

Ngày nhận bài: 12/11/2012; Ngày nhận đăng: 23/6/2013.